

ПАРТНЕРСТВО ДОРΟΣЛОГО І ДИТИНИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНЯТ

PARTNERSHIP BETWEEN ADULT AND CHILD IN THE PROCESS OF FORMING COMMUNICATIVE SKILLS IN OLDER PRESCHOOLERS

У статті розглянуто у форматі процесу формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку проблему «дорослий – дитина» як ситуацію партнерства. Тут також описано основні психологічні моделі й різноманітні форми цієї ситуації. Основна увага зосереджена на особливостях спільної (партнерської) доросло-дитячої діяльності, такої важливої для формування комунікативних компетенцій. Звернено увагу на те, що у сучасній школі спостерігається три основні типи такої спільної діяльності: 1) заснованої на інструктивно-виконавських засадах (дитина – виконавець зразків, даних їй дорослим); 2) на імітації пошуку рішення (дорослий настановує дитину на ті способи, які сам уже знає); 3) відкрита проблемність (дорослий інспірує пошук дитини, керуючись певними морально-педагогічними принципами, а дитина шукає вирішення завдання); взаємодія здійснюється як «обмін можливостями». І багато тут ґрунтується на перебудові поведінки вихователя, на переході від авторитарного стилю поведінки до демократичного. Серед основних методів і прийомів роботи виділяються різноманітні ігри, ігротерапія, читання й обговорення художніх творів і придумування (продовження) сюжетів, ситуаційні задачі, метод проектів, театралізована діяльність та ін.

Зокрема, вказано на види діяльності, які можна вважати прийнятними формами практики для дитини дошкільного віку. Це діяльність ігрова, комунікативна, трудова, рухова, пізнавально-дослідницька, музично-художня, сприйняття художньої літератури та фольклору як особливий вид дитячої діяльності, і продуктивна. Вказано на необхідність змін у підходах до організації навчально-виховного процесу – не через систему занять, а через інші форми роботи з дітьми дошкільного віку. Сьогодні акцент ставиться на спільній діяльності вихователя і дітей, на ігрових формах освіти дошкільнят, на відсутності жорсткої регламентації дитячої діяльності.

Ключові слова: партнерство між дорослим і дитиною, старший дошкільник, комунікативні уміння дитини старшого шкільного віку, особливості партнерської доросло-

дитячої діяльності, форми організації спільної доросло-дитячої діяльності

The article is considered the problem of “adult – child” as a partnership situation in the format of the process of forming communicative skills in older preschool children. It also describes the basic psychological models and various forms of this situation. The main focus is on the features of joint (partner) adult-child activity that is important for the formation of communicative competences. Attention is drawn to the fact that in modern school there are three main types of such joint activity: 1) based on instructional and performance principles (child – performer of samples given to him by an adult); 2) to simulate the search for a solution (the adult pushes the child in ways he already knows); 3) open problem (the adult inspires the search for the child, guided by certain moral and pedagogical principles, and the child looks for a solution to the problem); interaction is carried out as an “exchange of opportunities”. And much of this is based on the restructuring of the caregiver’s behavior, the transition from an authoritarian behavior to a democratic one. Among the basic methods and techniques of work are various games, play therapy, reading and discussing works of art and inventing (continuing) plots, situational tasks, method of projects, theatrical activities, etc.

In particular, there are activities that can be considered as acceptable practices for a preschool child. This activity is playful, communicative, labor, motor, cognitive-research, musical and artistic, the perception of fiction and folklore, as a special kind of children’s activity, and productive. The necessity of changes in approaches to the organization of educational process is pointed out – not through the system of classes, but through other forms of work with children of preschool age. Today the emphasis is placed on the joint activity of the teacher and children, on the play forms of education of preschool children, on the absence of strict regulation of children’s activities.

Key words: partnership between adult and child, older preschooler, child communication skills, communicative skills of an older school-age child, peculiarities of partner-adult activity, forms of organization of joint adult-child activity

УДК 372.3:373.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-2-31>

Гончарук О.М.,

заслужена артистка України, доцент з наказу кафедри музичного мистецтва Київського національного університету культури і мистецтв

У дошкільному віці найперше необхідна взаємодія дитини з іншими дітьми. Але, крім цього, діти активно комунікують і з дорослими. Звичайно, дорослим може виступати не тільки батько, але і вихователь. Взаємодія дошкільняти й дорослого не виключає, а, навпаки, передбачає провідну роль останнього. Він створює умови для особистісного розвитку дошкільнят, проявів їхньої самостійності, креативності, набуття ними досвіду співпраці. Основною функцією дорослого стає трансляція інформації та організація спільної діяльності з її освоєння, вирішення різ-

них практичних завдань. Саме процеси взаємодії дитини з дорослими лежать в основі подальшого розвитку дитячої особистості. У спілкуванні з дорослими дитина вчиться слухати і розуміти, засвоювати нове.

Багато психологів (наприклад, Л.С. Виготський) доводили, що дитина не може розвиватися ізольовано, сама по собі, а лише як частина цілісної системи «дитина – дорослий». Значення дорослого тут неможливо переоцінити, бо саме завдяки йому працює соціокультурний механізм передачі знання.

Однак практика дошкільної освіти має ряд невіршених проблем, пов'язаних з організацією навчання, зокрема з особливостями спільної (партнерської) доросло-дитячої діяльності, такої важливої для формування комунікативних компетенцій. Тому метою нашого дослідження є науковий опис-інтеграція.

Д.Б. Ельконін підкреслював, що для дитини образ дорослого – це не просто образ іншої людини, але образ себе самого, свого власного майбуття, втіленого в особі «іншого», і припускав, що «з певного моменту розвитку дитина – це завжди «дві людини» – Вона і Дорослий» [2, с. 141]. Т. Рєпіна і Л. Башлакова писали, що відносини між педагогом і дітьми є важливою складовою частиною педагогіки розвитку і діалогу [9]. Процес такої взаємодії є центральним для всієї сфери дошкільної освіти. Особливості спілкування дитини з дорослим відзначено у психолого-педагогічній літературі [див., напр.: 5]. Чимало уваги цій проблемі, зокрема такому її аспекту, як формування комунікативних умінь, приділяє й вітчизняна педагогіка доби незалежності. Водночас «у педагогіці, зокрема дошкільній, не розроблена єдина концепція, що характеризує цю групу умінь, і тому потребує подальшої деталізації, визначення ступеня значимості та складності для дітей старшого дошкільного віку, виявлення рівня володіння старшими дошкільниками комунікативними вміннями» [10, с. 145]. Втім, у статті М. Савченко, якій належить це спостереження, увагу зосереджено на самій сутності поняття «комунікативні вміння дітей старшого дошкільного віку»; взагалі ж у психолого-педагогічній літературі тією чи іншою мірою приділяється значна увага різним аспектам проблеми «дитина – дорослий», але не можна сказати, що все це складає остаточно деталізовану картину [1; 4; 8 та ін.]. До того ж, як показує практика, педагоги не завжди усвідомлюють переваги і результативність спільної діяльності з дітьми. Багато хто з них не володіють технологією організації такої діяльності (створення мотивації, подача нового матеріалу, організація дітей та ін.).

Саме тому проблема партнерства дорослого і дитини та пошук найбільш ефективних способів формування у дитини необхідних якостей, форм такої роботи мусять стати об'єктом уважного дослідження.

Специфіка дошкільної освіти полягає в тому, що процес навчання є, по суті, процесом засвоєння знань, умінь і навичок в інших, ще не навчальних, видах діяльності. Схема розвитку будь-якого виду діяльності така: спочатку вона здійснюється у спільній діяльності з дорослим, потім – у спільній діяльності з однолітками і лише потім стає самодіяльністю. Як відомо, існують чотири форми такого спілкування залежно від віку дитини: до 6 місяців – ситуативно-особистісна; від 6 місяців до 3 років –

ситуативно-ділова, перша половина дошкільного дитинства – позаситуативно-пізнавальна; кінець дошкільного віку – позаситуативно-особистісна.

Та практика дошкільної освіти має ряд невіршених проблем, у чималому ступені пов'язаних якраз із особливостями партнерської доросло-дитячої діяльності та з проблемою провідної ролі дорослого. Саме завдяки дорослому працює соціокультурний механізм передачі знання. Але сьогодні основною функцією дорослого стає не стільки трансляція інформації, скільки організація спільної діяльності з її освоєння. Це передбачає зміну підходів до організації навчально-виховного процесу – не через систему занять, а через інші форми роботи з дітьми дошкільного віку. Сьогодні акцент ставиться на спільній діяльності вихователя і дітей, на ігрових формах освіти дошкільнят, на відсутності жорсткої регламентації дитячої діяльності.

Найважливіша ознака сучасного підходу до проблеми спільної діяльності дорослих і дітей – партнерська позиція дорослого і партнерські форми організації співпраці дорослих і дітей, можливість вільного розміщення, переміщення і спілкування останніх. Одна з центральних вимог сьогодні – побудова освітнього процесу в адекватних віковій дитини формах педагогічної роботи.

Зосередимося для початку на тому, які види діяльності можна вважати прийнятними формами практики для дитини дошкільного віку. Це діяльність ігрова, комунікативна, трудова, рухова, пізнавально-дослідницька, музично-художня, сприйняття художньої літератури та фольклору як особливий вид дитячої діяльності та продуктивна. Саме ця діяльність наповнює своїм змістом самостійну діяльність у вільний час, забезпечуючи умови для розвитку творчого самовираження для кооперації з рівними, для вільної вправності у способах дії й вміннях, задуму і реалізації власних завдань.

Вибір форм організації спільної доросло-дитячої діяльності як засобу формування комунікативних умінь зумовлений становленням у дошкільника позаситуативно-ділової форми спілкування з однолітками і позаситуативно-особистісної – з дорослими.

Серед основних форм, які довели свою ефективність для формування комунікативної компетенції, можна визначити такі:

- мовні ігри комунікативної спрямованості, серед яких можна виділити чимало видів (ритмічні й інтонаційні словесні ігри; ігри для збагачення і закріплення словникового запасу; ігри для розвитку монологічного, діалогічного, полілогічного мовлення; ігри для розвитку зв'язного мовлення та багато інших);

- бесіди-обговорення, засновані на особистому досвіді дитини;

- читання й обговорення художніх творів;

- придумування (продовження) художніх творів;
- ігротерапія;
- ситуаційні задачі;
- метод кейс-технологій;
- метод проектів;
- театралізована діяльність та ін.

Ми не будемо зупинятися докладно на описі кожного згаданого вище виду комунікативної активності, оскільки існує величезна кількість матеріалів практичної спрямованості з цієї проблеми. Дає переконливі приклади того, як можна залучити не тільки педагогів, а й батьків до формування комунікативних компетенцій дитини, робота Є. Обухової [7]; один із кращих посібників, що містить дуже багато прикладів комунікативних ігор для дошкільнят, створено М.Ю. Картушиною [3].

Зате важливо відзначити, що, по-перше, при виборі форми заняття і методів його проведення необхідно враховувати не тільки тему, а й наявний рівень розвитку комунікативних компетенцій у дітей. Очевидно, що різні форми і методи необхідно поєднувати, бо навіть найцікавіші прийоми швидко набридають, якщо вони не чергуються з іншими. Якщо педагог вміє поєднувати види активності, що сприяють формуванню комунікативних компетенцій із фізичною активністю, це також сприяє різноманітності й залученості дитини до комунікативної діяльності. Можна навести приклад подібної дидактичної гри під назвою «Я знаю 5 назв ...», коли дитина, б'ючи м'ячем об підлогу, повинна вимовити 5 назв, які входять у категорію, позначену дорослим (овочі, транспорт, міста, тварини та ін.). Основні принципи проведення дидактичних ігор і силу прикладів можна знайти в дослідженні Л.Р. Мунірової [6].

Однак спільна доросло-дитяча діяльність доволі складна за своєю структурою і передбачає участь дорослого і дитини в різноманітних рольових позиціях. Звичайно, контроль над ситуацією залишається у дорослого, але необхідно пам'ятати про партнерські стосунки з дитиною, не пригнічуючи її. Фактично існує три основні типи спільної діяльності та три відповідні їм способи засвоєння культури.

Перший тип побудований на інструктивно-виконавських засадах: дорослий знає всю програму діяльності дитини, прагне попередити можливі відхилення від неї. Дитина тут – виконавець зразків, даних їй дорослим. Характер взаємодії: дитина повинна дивитися на світ очима дорослого, «робити як він», засвоювати поняття, обмежені локальним досвідом авторитарного дорослого. Тут не встановлюється спільність, а відбувається «підрівнювання» дитини під дорослого.

Другий тип побудований на імітації пошуку і прийняття рішення. Дорослий, ставлячи перед дитиною квазіпроблему, виробляє у малюка здатність до оволодіння раціональним методом вирішення

проблемних завдань, дитина «наштовхується» на ті способи вирішення, які сама вже знає. Хоча тут і не виникає постійного спілкування між дитиною і дорослим, однак можливе формування дитячих здібностей, в т. ч. і творчих, шляхом «укритого» керівництва.

Третій тип побудований на відкритій проблемності – як для дитини, так і для дорослого. Дорослий здійснює пошук шляхів і відкритого принципу діяльності дітей. Дитина здійснює пошук принципу вирішення завдання як нового загального способу дії. Взаємодія здійснюється як «обмін можливостями».

Організація освітньої діяльності у формі спільної партнерської діяльності дорослого з дітьми пов'язана зі значною перебудовою стилю поведінки вихователя.

У психології прийнято виділяти два різні стилі відносин людини з іншими людьми: *авторитарний* і *демократичний*. Перший пов'язаний з утвердженням власної переваги, другий будується на рівності та взаємоповазі. Тенденція часу полягає в тому, що вихователь зазвичай обирає демократичний стиль, а не авторитарний. Зрозуміти, що значить бути партнером дітей, найлегше, зіставивши ці дві позиції. Педагог-демократ знаходиться «поруч із дітьми», будучи справжнім партнером, враховує індивідуальні особливості дитини, заохочує самостійність, привертає кожен дитини до загальних справ, залучає дітей до обговорення проблем, об'єктивно оцінює їх дії. Авторитарний педагог ставить себе «над дітьми», жорстко керує всім, вимагає дотримання дисципліни і порядку, використовує категоричні вказівки, зовсім не вітає прояв ініціативи і самостійності. Він пристрасно-суб'єктивно оцінює результати дитячої діяльності, акцентує увагу на негативному, мало взаємодіє з дітьми. Партнерська ж позиція вихователя сприяє розвитку у дитини активності, самостійності вміння прийняти рішення, пробувати робити щось, не боячись помилки, викликає прагнення до особистого успіху, сприяє емоційному комфорту. Стиль взаємодії педагога з дітьми прямо впливає на характер спілкування дітей між собою, на загальну атмосферу в дитячій групі. Так, якщо педагог демонструє шанобливе ставлення до дітей, підтримує ініціативу, проявляє зацікавлену увагу, допомагає у важких ситуаціях, то висока ймовірність, що діти будуть спілкуватися один з одним за такими ж правилами. І навпаки, авторитарне ставлення педагога до дітей, придушення самостійності, негативні оцінки, що стосуються особистості, а не дій дитини, – усе це може призводити до низької групової згуртованості, частих конфліктів між дітьми, до інших складнощів у спілкуванні. Постійна ж «научувальна» позиція дорослого, навпаки, викликає пасивність дитини, боязнь прийняти самостійне рішення, емоційний дискомфорт і агресію як зворотний бік страху.

Освітня діяльність у партнерській формі вимагає від дорослого того стилю поведінки, який може бути виражений девізом: «Ми всі включені в діяльність, не пов'язані якимось обов'язковими відносинами, а тільки бажанням і обоюстороннім договором: ми всі хочемо робити це».

У різні моменти освітньої діяльності партнерська позиція вихователя проявляється особливим чином. Для початку це запрошення до не обов'язкової, невимушеної діяльності: «Давайте сьогодні ... Хто хоче, влаштувайтесь зручніше ...» (або: «Я буду ... Хто хоче – приєднуйтеся ...»). Намітивши завдання для спільного виконання, дорослий як рівноправний учасник пропонує можливі способи його реалізації. У самому процесі діяльності він начебто поволі подає нові знання, способи діяльності та ін.; він пропонує свою ідею або її результат дитячій критиці; проявляє зацікавленість у результатах дітей; включається у взаємну оцінку та інтерпретацію дій учасників; посилює інтерес дитини до роботи однолітка, заохочує змістовне спілкування, провокує взаємні оцінки, обговорення проблем, що виникають. Особливим чином будується і заключний етап діяльності. Насамперед його характеризує «відкритий кінець»: кожна дитина працює у своєму темпі і вирішує сама, закінчила вона дослідження чи роботу або ні. Оцінка дорослим дій дітей може бути дана лише побічно, як зіставлення результату з метою дитини: що хотів зробити і що вийшло. Навіть зовні партнерська форма освітньої діяльності вимагає певної організації простору: треба максимально наблизитися до ситуації «круглого столу», що запрошує до рівної участі в роботі, обговоренні, дослідженні. Це може бути вільне розташування всіх учасників (включаючи дорослого) за реальним круглим столом, на килимі або навколо декількох спільних столів із матеріалами для роботи, експериментування.

Отже, формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку у спільній дитячо-дорослій діяльності передбачає наявність чітких форм організації такої діяльності у процесі формування комунікативних компетенцій. Істотною частиною цього процесу є комунікація, яка реалізується через гру, інтелектуальний пошук, спільну працю та ін. Комунікативні компетенції вимагають

певних навичок і вмінь. І тут важливу роль відіграє партнерська форма організації – співпраця дорослого і дітей. У сучасній школі спостерігається три основні типи такої спільної діяльності: 1) заснованої на інструктивно-виконавських засадах (дитина – виконавець зразків, даних їй дорослим); 2) на імітації пошуку і рішення (дорослий настановлює дитини на ті способи, які сам уже знає); 3) відкрита проблемність (дорослий інспірує пошук дитини, керуючись певними морально-педагогічними принципами, а дитина шукає вирішення завдання); взаємодія здійснюється як «обмін можливостями». І багато що тут ґрунтується на перебудові поведінки вихователя, на переході від авторитарного стилю поведінки до демократичного. Серед основних методів і прийомів роботи виділяються різноманітні ігри, ігротерапію, читання і обговорення художніх творів і придумування (продовження) сюжетів, ситуаційні задачі, метод проєктів, театралізовану діяльність та ін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 204 с.
2. Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.
3. Картушина М.Ю. Коммуникативные игры для дошкольников. Москва : Скрипторий 2003, 2013. 176 с.
4. Культура спілкування. Київ : ІЗМН, 1997. 328 с.
5. Лисина М.И., Капчеля Г.И. Общение со взрослыми и психологическая подготовка к школе. Кишинев : ШТИИНДА, 1987. 136 с.
6. Мунирова Л.Р. Формирование у младших школьников коммуникативных умений в процессе дидактической игры : дис. ... канд. пед. наук. Москва : Московский госпедуниверситет, 1993. 205 с.
7. Обухова Е. Коммуникативные игры с детьми и родителями. *Ребенок в детском саду*. 2010. № 5. С. 78–79.
8. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини. Київ : ТОВ «Норепрінт», 2002. 309 с.
9. Репина Т., Башлакова Л. Воспитатели и дети, их общение. *Дошкольное воспитание*. 1989. № 10. С. 63–65.
10. Савченко М. Теоретичні засади формування комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку. *Освітній простір України*. 2014. Вип. 1. С. 141–146.